

LADANJE NA PROSTORU HVARSKE KOMUNE DO KRAJA XV. STOLJEĆA

A m b r o z T u d o r

UDK: 718.37(497.5 Hvar)(093) "13/14"

Izvorni znanstveni rad

Ambroz Tudor

Ministarstvo kulture

Konzervatorski odjel u Splitu

Autor u radu donosi brojne vijesti o boravku i djelovanju plemstva na prostoru komunalnog distrikta od XIV. do kraja XV. stoljeća. Glavni su izvor izdanja Statuta komune iz 1882.-1883. i 1991. godine. U cjelini se stvara slika o ladanju i ladanjsko-gospodarskoj izgradnji u najranijem i najmanje poznatom razdoblju komune.

Ladanje u svom osnovnom smislu, zadržanom u etimološkom značenju riječi – prema Skoku od vladanja kao prevedenice starolatinskog *dominiuma* – spominje se na otocima hvarske komune već u jednom od najstarijih sačuvanih dokumenta srednjedalmatinskog, otočkog područja: Povaljske listine iz 1184. godine.¹

U proslavu dokumenta kaže se između ostalog: *Tada je bio na otocima knez Brečko, župan Prvoš, sudac Desen i brašćik Prvoslav. Svi su ti baštinići vladanja na otocima. U izvorniku baštinići vladanja nazivaju se dedišći. Nešto poslije koludar Ratko obraća se okupljenima s Kneže i sva vlastelo!*²

Pravna tradicija prisutna u Povaljskoj listini zadržat će se u hvarskoj komuni tijekom kasnijih stoljeća. Vladanje iz proslava listine, osim značenja nasljeđivanja upravne funkcije, označava, kako je prije spomenuto, i ladanje u svom temeljnom smislu: gospodarenje zemljišnim posjedom, što potvrđuje i reformacija Statuta iz 1331. godine, gdje je plemstvo uz crkvu jedini vlasnik plodnih zaravni na otoku Hvaru. Kada se koristi hrvatskim jezikom patricijat sebe obvezno naziva vlastelom, kako je najbolje poznato iz poslanica, ali i naslovnica tiskanih djela renesan-

¹ N. Grujić, *Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja*, Zagreb 1991., str. 7.

² A. Cvitanić, »Pravno povijesno značenje Povaljske listine« u: *Spomenica u povodu 500. obljetnice osnutka dominikanskog samostana u Bolu 1475-1975*, Bol-Zagreb 1976., str. 43.

sne i barokne književnosti.³ *Dedišći*, u obliku *didići*, a u istom smislu baštinika, nasljednika, pojavljuje se i u XVI. i XVII. stoljeću.⁴

Reformacija Statuta iz 1331. godine jasno pokazuje da plemstvo nije bilo sklono duljim boravcima u gradu, nego na izvangradskom prostoru svojih imanja. U prisezi komunalnoga vijećnika, dakle svakog punoljetnog plemića, govori se da vijećnik mora prisustvovati sastanku vijeća, koje se saziva zvonom ili slanjem glasnika.⁵

Statut dakle predviđa mogućnost da vijećnik može biti izvan grada. No, da se radi o ozbiljnijim i duljim boravcima, a ne kratkim izbivanjima pokazuje isti Statut u odredbi o obveznom stanovanju u gradu, glava XXVII prve knjige Statuta određuje da vijećnici moraju neprekidno stanovati u gradu *sa svojim ukućanima, pokućstvom i stvarima*, a ne smiju stanovati *na Visu niti u selima*, pod prijetnjom kazne koja ide do brisanje iz članstva vijeća, što znači ukidanje plemićkog statusa. Slične je namjere i odluka da plemkinja koja se uda uz miraz dobiva dio očeve

³ Najzanimljiviji primjer je svakako *ROBIGNA GOSPODINA ANIBALA LVCIA HARVAS-CHOGA VLASTELINA, IN VENETIA, MDCXXXVIII, Appresso Marco Ginammi*, gdje je tiskarskom pogreškom Lucić proglašen hrvatskim umjesto hvarskim vlastelinom, kako će na naslovnici Ljubice 1622. godine stajati za Marina Gazarovića: MARIN GAZAROVICH HFARSKI VLASTELIN. Međutim, iako ta znakovita tiskarska greška nije podrobnije istraživana, može se pretpostaviti da je nastala zbog toga što u Veneciji u prvoj polovici XVII. stoljeća pridjev *hrvatski* nije bio nikakva rijetkost koja bi pobuđivala posebnu pozornost, predostrožnost ili provjeru, nego je očito olako došlo do zamjene koja poslije, što je također značajno, nije ispravljana.

⁴ Pojam *didići* pojavljuju se na jedinom sačuvanom natpisu na hrvatskom u hvarskoj katedrali, onom obitelji Vukašinovića: NIKE STA OVOYE: VVKASINOVICHIA DOSV DA TAKOYE. GNEGOVIH DIDICHIA. Također, *didiće* poznaje i natpis na kuli Andelinovića u Zastrazišću: KO(y?)e YM DIDICHIE STAVI / AN(g?)ELINOVICHIE M OSTAVI. MDCXXIII.

Didići se spominju i u oporuci Berislava Berislavića iz 1645. godine, gdje on legalne muške nasljednike unutar svoje obitelji naziva *praouoga muscoga didichia cuchie Berislauichia*. Oporuka je od iznimne važnosti za hrvatsku pravnu povijest jer je jedina, koliko je poznato, plemićka oporuka na hrvatskom u povijesti hvarske komune. Pokazuje terminološke kontinuitete s najstarijim hrvatskim pravnim dokumentima, ali i značajne terminološke sličnosti s, primjerice, Poljičkim statutom. J. Kovačić, *Zapisi o crkvama u Hvaru*, Hvar 1982., str. 202.

Pojam *didići* u smislu slobodnog seljaka koji raspolaže svojim imanjem nalazi se i u Salima na Dugom otoku u XV. stoljeću. I ovdje se vjerojatno radi o upotrebi pojma u smislu koljenovića, nasljednika. T. Raukar, *Zadar u XV stoljeću - ekonomski razvoj i društveni odnosu*, Zagreb 1977., str. 148.

⁵ *Hvarski statut*, preveo i priredio A. Cvitanić, Split 1991., str. 94. Već prije reformacije Statuta iz 1331. godine, mogu se pronaći dokumenti koji u slučajevima sazivanja Velikog vijeća bilježe iste postupke kao i kasniji tekst reformiranog Statuta. Godine 1289. sazvano je vijećanje *po običaju na znak zvona u loži vijeća u hvarskom Velikom vijeću*, a 1323. godine vijećanje se saziva *zvonom i pozivanjem glasnika*. D. Farlati, »Hvarski biskupi«, preveo K. Lučin, II. dio, *Mogućnosti* 4-6, Split 1999., str. 140, 145. Tijekom kasnijih stoljeća način sazivanja vijeća bit će predmet sukoba s Pučkom kongregom. Veliko vijeće 1686. godine osporava pravo Pučkoj kongregi da svoje sjednice saziva zvonom jer smatra da ih pripada manje dostojanstvena truba. Također im osporava oslovljavanje sa *spettabile* jer smatra da za to ugled pučana nije dovoljan. S. Plančić, *Inventar Arhiva Hektorović*, II. dio, Stari Grad 1980., str. 91.

i majčine imovine, ali ne može biti nasljednicom ni kuće niti kućišta u gradu, *domibus et casamentis positis in civitate*.⁶ Statut je ovom odlukom, glava XXXI-II. druge knjige, onemogućavao cijepanje gradske kuće kao i njeno opterećivanje parnicama i nesuglasticama što je moglo dovesti do nemogućnosti stanovanja u gradu.

Odredba o obveznom stanovanju u gradu nije poštovana. Sazivanja Velikog vijeća u XIV. i početkom XV. stoljeća podrazumijevaju slanje poziva na Vis i ostala naselja otoka Hvara. Godine 1376. pozivi se šalju *in villis vel in Lissa districtu*,⁷ a 1394. i 1425. *missis cedulis Lissam et in casalibus more solito*.⁸ Krajem XIV. stoljeća problem sazivanja vijećnika je očito toliko velik da dolazi u pitanje rad Velikog vijeća, posebno u kritičnim situacijama. Stoga se 1386. godine donosi odluka koja ulazi u Statut kao glava XXV. pete knjige, a po kojoj suci mogu, bez kneza, sazivati Veliko vijeće slanjem poziva vijećnicima izvan grada. Bitna je novost da mogu donositi odluke samo s nazočnim vijećnicima bez obzira na njihov broj.⁹

Snažnu podjelu plemstva na one koji stalnije borave u Hvaru i one koji su pretežito izvan grada pokazuju događaji iz 1417.-1418. godine kada se između njih razvija oružani sukob, *inter certos nobiles nunc extra dictam civitatem vagantes et alios eorum adherentes ex una parte, et certos nobiles in civitate morantes et populares et alios eorum adherentes ex alia partes*.¹⁰ Posljedica su bila brojna pustošenja plemićkih imanja.¹¹

Godine 1450. dukala mletačkoga Vijeća umoljenih ponavlja odredbu o obveznom stanovanju u gradu. Ovdje se prvi put pojavljuje mogućnost da knez ima pravo narediti plemićima da se vrate u grad s ukućanima i stvarima. Dukala je izdana na traženje izaslanstva pučana koje je uspjelo oboriti odluku mletačkog Senata iz 1449. godine po kojoj knez nema pravo narediti plemstvu boravak u gradu.¹²

Činjenicu da plemstvo često boravi u drugim mjestima komune, kao i njihov poseban položaj u odnosu na druge stanovnike pokazuje odluka sindika Bernarda Lauredana i Nikole Dolfina iz 1499. godine po kojoj plemstvo koje boravi u Sta-

⁶ Isto, str. 104, 121.

⁷ Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalum, Pars I., Statuta et Leges, Volumen III. Statuta et leges Civitatis Buduae, Civitatis Scardoniae et Civitatis et Insulae Lesinae, Zagabriae, 1882.-1883., (u daljem tekstu Statuta), str. 385.

⁸ Isto, str. 386 i 349. Tijekom vremena ovaj se običaj doneke izmjenio. Petar Lupi iz Hvara, primjerice, šalje pismo 1755. godine Aleksandru Hektoroviću u Stari Grad u kojem ga obavještava o sazivanju sjednice s tim da Hektorović ima obvezu obavijestiti ostale plemiće u Starom Gradu i Jelsi. S. Plančić, n.dj. (5), II. dio, str. 16.

⁹ *Hvarski statut*, preveo i priredio A. Cvitanić, Split 1991., str. 173.

¹⁰ Statuta, str. 394. Sukob je okončan 8. prosinca 1418. godine sporazumom *Pactum pacis celebratae inter nobiles Pharenses intrinsecos et extrinsecos et eorum adherentes*, a koji je ušao u *Additamente Statuta* pod brojem XXX.

¹¹ G. Novak, *Hvar kroz stoljeća*, Zagreb 1974., str. 58.

¹² Š. Ljubić, *Stari Grad a ne Hvar - Petar Hektorović Starograđanin a ne Hvaranin*, Stari Grad-Faros, 1996., str.104-105.

rom Gradu i drugim naseljima komune nije podložno obvezi kolektivne naknade štete ako počinitelj štete ostane nepoznat.¹³

Potpuno isti problem koji je svjetovna vlast imala s plemstvom imao je i biskup sa svojim svećenstvom. U dokumentu koji se datira između 1470. i 1490. godine biskup Lovro Michiel izdaje zabranu da svećenici izlaze iz grada ili da odlaze na sela pod prijetnjom novčane kazne.¹⁴

Aleksandar Gazzari u svojoj povijesti Hvara iz XVII. stoljeća spominje da je zaslužni biskup Toma Tomasini među ostalim gradnjama sredinom XV. stoljeća podigao i kuću u jednom od naselja hvarske biskupije za potrebe prikupljanja prihoda s imanja, *in altra terra edificò una casa per la sua mensa*.¹⁵ Tu se sigurno radi o kući na Kutu u Visu koja se spominje 14. studenog 1447. Godine, kada komuna dopušta biskupu uporabu komunalanoga gata, *mulo de comun*, jer je bio pod njegovom kućom, a za njegove potrebe s obavezom da osim popravka gata neće ništa drugo graditi na njemu, dok općina može graditi i popravljati kako hoće za opću korist.¹⁶

Gracija za gradnju kuće dominikanaca u Visu iz 1462. godine u formulaciji nije ništa drukčija nego gracije plemića: (...) *unum terrenum vacuum situm in Lissa in Cut pro faciendounam domum, ortum et alias res sibi neccesarias* (...) Hvarski franjevci vlasnici su kuće u Starom Gradu već 1470. godine, *domus fratrum minorum*, koja se spominje kao granična jednoj darovanoj parceli za gradnju kuće Bartulu Šiloviću.¹⁷

Uostalom, sami biskupi, kao i samostani, posjedovali su cijeli niz kuća i skladišta na prostoru biskupije, što je zacijelo uzrokovalo i njihove dulje boravke izvan grada: *Per ricevimento ed amministrazione del prodotto in natura, i Vescovi aveano bisogno di tenere Casa e magazzeni in pit' luoghi della Diocesi, e quindi aveano casa a Lissa, a Bol della Brazza, ed altri luoghi. Anco altri Pii Istituti della Città di Lesina per oggetto delle loro rendite ne aveano, come il Convento di S. Marco de' Dominicani di Lesina, che, rico di Beni fondi in pit' parti, avea una Casa a Lissa, due in Gelsa ed altri luoghi*.¹⁸

Benediktinski spisi s Visa koji se danas čuvaju u Kaptolskom arhivu u Hvaru pripadaju skupini najstarije arhivske građe s područja hvarske komune. Među tim pergamenama nalaze se i prvi dokazi o imanjima i boravku hvarskih plemića na Visu, odnosno o stanju koje se pokušalo regulirati u ranije opisanim glavama Statuta komune.

Godine 1312. Bogdan Slavogost mijenja neku zemlju s opatom samostana sv. Nikole u Komiži, a 1320. godine Balša (Balče) Mikše, kasniji Nicolini, kupuje

¹³ S. Plančić, n.dj. (5), II. dio, str. 91.

¹⁴ D. Farlati, n.dj. (5), str. 121.

¹⁵ G. Novak, »Aleksandar Gazzari, povijesni događaji Hvara složeni u tri knjige«, *Starine JAZU 57*, Zagreb 1978., str. 67.

¹⁶ R. Bučić, *O javnim zgradama i građevinama u Hvaru*, Hvar 1956., str. 19.

¹⁷ J. Kovačić, *Acta Pharensia-hvarske pergamene zbirke Stjepčeviću Arhivu HAZU u Zagrebu*, u tisku, regesta br. 15. Zahvaljujem J. Kovačiću na ustupljenom rukopisu. Navedena regesta u opisima granica darovane parcele spominje i biskupski gat, *molus Episcopatus*, dakle i kuća franjevacu bila je negdje uz morsku obalu.

¹⁸ G. Machiedo, *Memoria di San Prospero*, Split 1872., str. 19.

zemlju na Visu. Ivan Jakša javlja se na Visu 1322. godine kao odvjetnik Catene, gospođe koja je bila u sporu s benediktincima.¹⁹

Jedan od najranijih pouzdano potvrđenih boravaka jednog hvarskog plemića izvan grada jest onaj Stjepana, sina Dujmova, koji 1327. godine piše oporuku na Visu, a prema kojoj se ima pokopati kod benediktinske crkve sv. Nikole (današnji Muster iznad Komiže). Iz oporuke se također doznaje da je bio vlasnik zemljišta na područjima Dračeva polja, Vinopolja, Borova polja i Podstomorskog brda; radi se o toponima koji su nepromijenjeni i sačuvani do danas. O kući u kojoj je boravio na Visu ne doznaje se ništa.

Katastik komunalne zemlje iz 1380. godine donosi vrijedne podatke o Visu. Zanimljivo je da znatno češće spominje vinograde, *vineae* ili *terrenum vineatum*, nego što to istovremeno čini na Hvaru. Granice komunalnog zemljišta predstavljene su najčešće vinogradima plemićkih obitelji, a to su primjerice Slavogosti, Stanoe, Decolini, Mikše ili Jakše, koji su poznati i u kasnijim stoljećima, ali i cijeli je niz drugih, danas nepoznatih imena ili prezimena ispred koji stoji titula *ser*, što krajem XIV. stoljeća zasigurno označava plemića. Posebno je zanimljiv spomen zidova, ili vjerojatnije suhozidina, na predjelu Kut, koji su podignuti za plemiće pokraj zemlje Vitala Slavogosta: *a loco dicto Chut a terrenis Slavogosti Vitalis a parte superioris maceriae, et maceriae, quae sunt aedificate per nobiles ad punctam* (.), što upućuje na zaključak da je na prostoru Kuta, gdje se poslije susreće najveći broj plemićkih ljetnikovaca na Visu, urbanizacija započela krajem XIV. stoljeća, i to upravo zahvatima plemića. Katastik iz 1380. godine pokazuje da je unutrašnjost Visa kultivirana barem već u XIV. stoljeću, čemu zasigurno razlog treba tražiti u ranoj pojavi benediktinaca na otoku. Osim brojnih izričito navedenih vinograda, primjer su i brojni vrtovi na predjelu *Radochninavas*, od kojih je jedan *plantatum vitibus, ficariis et amigdalibus prope domum Dragani Secnich*. Toponim Prirovo, ime poluotoka koji zatvara Luku, zabilježen je u katastiku iz 1380. godine kao komunalna zemlja, a uz njega je zemlja plemića Jurja Kristoforova, *Georgi Christophori*.²⁰

Tijekom XV. stoljeća dokumenti bilježe znatno veći broj hvarskih plemića na prostoru otoka Visa, ponajviše u stjecanju zemljišta ili kuća. Gvaltoš Jurjević, *ser Gualtossio Georgij*, kupuje 1400. godine zemljište na Pliskom polju i kuću u Velom Selu, *Casali magno*. Slično Jakšama, i Gazaroviću su na Visu vrlo rano. Godine 1407. Antun Gazarović tužen je od benediktinaca za uzurpaciju zemljišta u Luci, zapadnom dijelu kasnijeg naselja Visa koji samim imenom govori o drevnom pristaništu. Godine 1422. Žuva, udovica ser Leonarda Mikše, ostavlja neka njegova zemljišta na Visu samostanu sv. Nikole u Komiži. Isti je samostan vlasnik kuće s vrtom u Velom Selu koje iznajmljuje 1449. godine. Stanovnik Visa

¹⁹ M. Zjačić, »Pergamene Kaptolskog arhiva u Hvaru«, *Bilten Historijskog arhiva komune hvarske 5-6*, Hvar 1963., str. 58.

²⁰ G. Novak, *Vis*, I. dio, Zagreb 1961., str. 84-85, 347-349. Zanimljiva je pojava *Ser Michaelis de Lubavicis* kao i *Ivanni Lubavzi*, što moguće upućuje na zadarsko plemstvo Ljubavac kao što se i kod Zavale na Hvaru pojavljuje toponim Nozdronja, što je također prezime drevne zadarske plemićke obitelji. Vidi: T. Raukar, n.dj. (4); N. Duboković-Nadalini, »Stvaranje i razvoj zemljišnog posjeda u Zavali«, *Zapisi o zavičaju*, sv. II, Jelsa 1970.

Radašin Grandus, *Radisinus Grandus de Craina, habitator Lisse*, prodaje hvarskom plemiću Matiji, *Matheo condam se Anthonij nobili Liesene*, kuću s vrtom i svim pripadnostima, dakle veći sklop, u Velom selu 1458. godine. Plemić Vidoš Dekonić vlasnik je kuće u Visu pokraj mora 1482. godine, zasigurno u uvali zvanj Uvala sv. Jurja, što je poznato iz darovnice zemlje samostana sv. Nikole Ciprijanu Zentiliću da pokraj Dekonićeve kuću sagradi svoju, *unum locum abbatie s. Nicolai de Lissa pro edificanda domo penes mare, et apud domum ser Uidosij Deconich*.²¹ Godine 1501. Martin Gazarović, između ostalog, oporučuje i svoju kuću u Visu, što upućuje na činjenicu da je i grana Gazarovića, zvani Zanmartinovi, podigla kuću na Visu tijekom XV. stoljeća.²²

Među dokumentima druge polovice XV. stoljeća koji govore o plemićkim imanjima i kućama na Visu valja izdvojiti oporuku Urše de Fumatis iz 1450. godine i nedavno objavljene dokumente o obitelji Užižić.²³ Oporuka zadarsko-hvarske plemkinje Urše de Fumatis, iz 1450. Godine, donosi cijelu jednu manju topografiju Velog i susjednih polja na Visu s imenima vlasnika parcela.²⁴ Ona naime ostavlja sinovima Kresi, *Ser Cressi*, i Frani, *Ser Francisco*, brojne vinograde na Velom polju, s tim da za svaki vinograd, *terenum vineatum*, navodi užu lokaciju i imena graničnih vlasnika prema stranama svijeta. Tako na položaju Sapuni, *in campo magno in loco vocato Sapune*, među ostalima su vlasnici zemlje *hector golumbinj cum fratribus suis, ser Nicolaus matej i ser Luce paladinj*. Na položaju Namoče, *in campo magno loco vocato namoče*, među vlasnicima javljaju se *heredes condam Nicolai Luce i ser Antonius Jacobi*. Na položaju *sub chazali*, vjerojatno ispod Velog Sela koje se u kasnom srednjem vijeku javlja pod imenom *Casali magno*, vlasnici su zemljišta *ser Nicolaus Andree balci i ser Martinus Catarinj Gazari*. Na položaju Vele voščice, *Velle Voische* javlja se *Ser Nicolaj baldisere*, dok su na položaju Podstražje, *podstrasie* – što je ime kasnijeg sela, a tada samo agrarnog toponima – granični vlasnici *Ser Stefanus de dracica, Ser Nicolaus chitifa, ser Nicolau Stanoieulich*. Plemić Stjepan Dračica graničnik je vinogradu i na položaju Tihobraće polje, *tihobratie polie*. Na položaju Velo zlopolje, *Zlopolieuelo*, javljaju se *ser Andrea dobroslauj, suprascriptus hector cum fratribus suis, i heredes condam ser Cipriani doimj Berislavj*.²⁵ Uz položaj

²¹ M. Zjačić, Regeste pergamena XV. vijeka Kaptolskog arhiva u Hvaru, Bilten Historijskog arhiva komune hvarske, br. 7-8, Hvar 1965., str. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20.

²² J. Kovačić, »O kući tzv. Hektorović na gradskom zidu u Hvaru«, *Prilozi povijesti otoka Hvara* 10, Hvar 1997., str. 90. U navedenom je radu utvrđeno da je rano izumrla obitelj Užižić, slično Hektorovićima grana roda Piretić, podigla tzv. palaču Hektorović na gradskim zidinama u Hvaru.

²³ J. Kovačić, n.dj. (22)

²⁴ F. Smiljanić, »Oporuka zadarske plemkinje Urše de Fumatis iz 1452. godine«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 8, Zadar 1979. Među inim, valja napomenuti da se 1524. godine spominje kapela obitelji Fumati u hvarskoj katedrali. C. Fisković, *Hvarska katedrala*, Split 1974., str. 101, dok. XXXIII.

²⁵ Berislavići, vjerojatno hvarski ogranak čuvene trogirске obitelji, dobivaju 1469. godine graciju za veliku površinu od 210 motika, oko devet hektara, na otoku Visu. A. V. Mardešić, »Doprinos otoka Visa blagostanju i izgradnji Hvara«, *Hrvatska zora* 16, Vis 1997., str. 4.

Stomorsko brdo, *Stomorscho bardo in campo magno*, javljaju su *ser Stefanus de dracica* i *ser Nischa gruicich*.²⁶

Obitelj Užižić, dio roda Piretića, slično većini hvarskog plemstva, izuzevši najstarije obitelji, pojavljuje se na otoku Visu u XV. stoljeću. Nikola Užižić 1443. godine prodaje vinograd arhiđakonu Pavlu Paladiniju, koji 1455. godine uime biskupa Tomasinija preuzima komendu opatije sv. Nikole u Komizi.²⁷ Isti je susjed Hektorovića na Tvrđalju, a ujedno je i osoba po kojoj najvjerojatnije nastaje toponim Poleta njiva uz Tvrđalj.²⁸ Nikola je Užižić 1454. godine zakupnik prihoda opatije sv. Nikole, što zasigurno potvrđuje da se radilo o jednom od najbogatijih plemića svog vremena. Godine 1459. dobiva graciju za zemlju Kalac pokraj rta Stupišće, a iste godine i graciju za zemlju na položaju Brda iznad viške Luke, uz ser Andriju Dobrosravića (*Bonini*) i ser Vitalja Županića (*Vidali*). Njegova zemlja na predjelu Baršćan spominje se 1466. godine. Povećavanje zemljišnog posjeda za sobom je povuklo gradnju stambeno-gospodarskog sklopa, za što Nikola Užižić dobiva graciju 16. studenog 1463. Tog se dana dulje zadržao u komunalnoj kancelariji jer je kratko prije svoje gracije bio svjedok graciji za kuću u Kutu Nikoli Paladiniću, a potom je dobio još jednu graciju za sebe, ovaj put za 15 motika zemlje na Visu, na nepoznatoj lokaciji. Užižićeva gracija za kuću odnosila se na zemljište istočno od crkve sv. Ciprijana, pokraj zemljišta Nikole Stajlića i Radonje iz Krajine, a odnosila se na gradnju kuće i dvorišta, *domus cum curia*, te na nedefinirane *comoditates*, koje je Užižić po nahođenju i potrebi mogao podići uz kuću, dakle ukupno za sklop koji se sastojao od više elemenata. Užižići su kuću zaista i podigli jer se kao postojeća spominje 1520. godine.²⁹

Ladanjsko-gospodarski sklop Hanibala Lucića u viškom predjelu Kut također je započet krajem XV. stoljeća. Na to upućuju dvorišna vrata zapadnoga pročelja cjeline gospodarskih zgrada na zapadnom dijelu sklopa koja su izrazito su masivna, plošno obrađena, a na njima se ističe nadvratnik oblika "magarećih leđa", dakle još gotičkog oblika. Na sjevernom pročelju južne zgrade cjeline gospodarskih zgrada ističu se zazidana vrata masivnih kamenih greda okvira na središnjem dijelu pročelja te kasnogotički prozor, moguće sekundarno upotrijebljen; mogu se datirati u kraj XV. stoljeća te su zasigurno najstariji dijelovi sklopa.³⁰

Hanibal Lucić ostavio nam je i nedatirani, ali potpisani *Modelo di logi alisa fatto di ma(n) d(e)l sp: ms anibal lucio*, crtež na kojem je prikazan ulomak naseolja u viškoj uvali. S obzirom na položaj sjevera na crtežu kao i činjenicu da se u legendama spominju pretežito plemićke kuće, pretpostavka je da se radi o ulomku zapadnog ruba predjela Kut. Može se okvirno datirati u prvu polovicu XVI. stoljeća, ali je prikazana situacija najvećim dijelom nastala u drugoj polovini XV. stoljeća, što se izravno vezuje na vijest o plemićkim gradnjama iz XIV. stoljeća

²⁶ F. Smiljanić, n.dj. (24), str. 222.

²⁷ J. Kovačić, n.dj. (22), str. 85.

²⁸ A. Tudor, »Prilog poznavanju Tvrđaljske uvale u Starom Gradu«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 21, Zagreb 1997., str. 111-112.

²⁹ J. Kovačić, n.dj. (22), str. 85, 92.

³⁰ A. Tudor, »Ladanjski prostori Hanibala Lucića na otoku Visu«, *Kultura Ladanja – Zbornik Dana Cvita Fiskovića* 1, Zagreb 2006.

na istom predjelu.³¹ Iznad svega je zanimljivo uočiti da crtež prikazuje pravilne izdužene parcele koje su položene okomito na glavnu komunikaciju što upućuje na mogućnost da su pri izgradnji Visa, posebice Kuta, bila primjenjivana određena urbanistička pravila.³²

Sklop Jakša, ili Jakša-Andreučić na Munjcu u Visu, jedini je sklop na kojem su danas vidljivi gotički stilski elementi, prvenstveno u arhitektonskoj dekoraciji. Sklop je poslije dograđivan i preinačavan, ali je moguće razaznati fazu kasnog XV. stoljeća, kada se ističe fortifikacijski pečat sklopa s kulom, tada nižom i zaključenom dvovodnim krovijem, uz koju se prema jugu pružala kuća. Cijeli je sklop tada okružen visokim zidom, a fortifikacijska obilježja daju i obrambene istake na južnom dijelu sklopa.³³

Osim sklopa na Munjcu, ladanjskoj izgradnji do kraja XV. stoljeća pripadaju i tragovi ranije faze sklopa Pardvarić, kao i kula velikog sklopa na Smiderevu, koja u detalju lučnog otvora na katu upućuje na mogućnost znatno ranije izgradnje.³⁴

Na središnjem dijelu otoka Hvara tijekom XIII. i XIV. stoljeća može se zapaziti gradnja crkava od plemstva na njihovim posjedima, što je donekle slično pojavi izgradnje obiteljskih crkvice i kapela na imanjima dubrovačkog područja u istom razdoblju.³⁵ Da su crkve gradile plemićke obitelji, doznaje se iz dokumenta o obnovi crkve sv. Petra u Vrboskoj iz 1469. godine.³⁶ Ista je crkva u Statutu iz 1331. godine zabilježena kao patronat Hranotića, *de Cranco*, a prilikom obnove od Hranotića i Piretića iz 1469. godine, koja je suvremena podizanju Vrboske i

³¹ Signatura je dokumenta ABH, VII.b, 8. Inventar arhiva objavljen u: J. Kovačić, »Gradnja i opremanje samostana i crkve benediktinki u Hvaru«, *Grada i prilozi za povijest Dalmacije* 15, Split 1999. Crtež je objavljen bez pročitanih legendi u J. Kovačić, »Nekoliko podataka o Hanibalu Lučiću«, *Mogućnosti* 7-9, Split 1999., str. 185.

³² Urbanističku pravilnost Visa naslućuje i C. Fisković u radu »Spomenici otoka Visa od IX. do XIX. stoljeća«, u *Viški spomenici*, Split 1968., str. 176–178. Planiranju naselja u kasnom srednjem vijeku na prostoru hvarske komune nitko se nije ozbiljnije pozabavio iako ima više naznaka da je bilo primjenjivano. Među gracijama za izgradnju kuća u hvarskom predgrađu Burak primjećena je pravilnost u njihovom određivanju. A. Tudor, *Stambena arhitektura grada Hvara u 17. i 18. stoljeću*, rukopis magistarske radnje, Zagreb 1996, str. 34. Pretpostavka o Visu, prvenstveno nekadašnjem naselju Kut kao svojevrsnom »ladanjskom gradu«, iznesena je u A. Tudor, »Ljetnikovci i kuće Hanibala Lucića na Hvaru«, referat podnesen na znanstvenom skupu *Dani Cvita Fiskovića*, Korčula 3. listopada 2001.

³³ K. Horvat-Levaj, »Dva utvrđena ladanjska kompleksa plemićke obitelji Jakša na Visu«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 25, 2001., str. 135-150.

³⁴ A. Tudor, *Ladanjska izgradnja prostora hvarske komune*, II. dio, doktorska disertacija, rukopis, str. 204, 223.

³⁵ B. Šišić, *Dubrovački renesansni vrt- Nastajanje i oblikovna rješenja*, Dubrovnik 1991., str. 43. Ovu temu Šišić posebno razvija u radu: »Naznake povijesnog razvoja u uređivanju vrt-nih prostora na području Dubrovnika do renesanse«, *Dubrovački horizonti* 27, Dubrovnik 1987.

³⁶ D. Petrović, »Crkvice sv. Petra u Vrboskoj«, *Prilozi povijesti otoka Hvara* 7, Hvar 1983, str. 11. uz ovu obnovu vezuje se kip Sv. Petra, izvorno na pročelju crkvice, koji je pripisan Nikoli Firentincu. Vidi: I. Fisković, »Kip Sv. Petra u Vrboskoj i počeci Nikole Ivanova Firentinca u Dalmaciji«, *Peristil* 45, Zagreb 2002; S. Štefanac, *Kiparstvo Nikole Firentinca i njegovog kruga*, Split 2006.

vjerojatno njome uvjetovana, naglašeno je da se crkva obnavlja na starim temeljima sagrađenim od njihovih predaka.³⁷ Slični patronati zabilježeni su već 1226. godine za crkvu sv. Mihovila u Dolu, gdje su patroni Gazarovići, a tijekom XIII. i XIV. stoljeća zabilježeni su za crkvu sv. Luke kod Jelse, sagrađenu na antičkoj *villi rustici*, koja je bila patronat Zečića (*Leporini*), Dračica (*Spinetti*) i Gazarović, potom Sv. Vida na Vrbanjem, patronat Slavogosta, Županića (*Vidali*) i Kušića.³⁸

Okolica Jelse krajem je XIV. i početkom XV. stoljeća bila razdijeljena putem gracija privatnim osobama, ponajviše plemstvu. Katastik iz 1407. godine govori da su sve uvale od Gradine do Prapatne privatno vlasništvo, odnosno vlasništvo *specialium personarum*. Isti katastik prvi put bilježi toponim Gdinj, *Gdign*, a toponim *Dolci Chrancovich* govori da je ova bračka plemićka obitelj doista imala većih posjeda na otoku Hvaru. Godine 1407. zabilježeni su i veći posjedi Vidalijevih kod Zastaržišća, tada još pisanih Županić, *Parvossi et Nigoy Zupanich*. Katastik iz 1425. godine donosi podatke o uvali Pokarvenik koja je većim dijelom u vlasništvu obitelji Gazzari, te ponešto Zečić, dok su ostala područja oko nje još uvijek većim dijelom komunalna. Isti katastik za Pokarvenik govori da je uvala u cijelosti obrađena. Slično Gazarovićima u Pokarveniku, i plemići Dračica, poslije Spineti, zauzimaju cijelu uvalu Petrovi dolci, koja se 1425. godine nalazi u vlasništvu Vidoša Dračice. U Poljicima, *in Pogliza*, posjede zauzima *ser Antonium Jacobi Zecich*.³⁹ Sredinom stoljeća, 1458. godine, vlasnici su većih imanja na području Plama arhiđakon Pavao Paladini, Hektor Colombini, utemeljitelj Hektorovića i kanonik Casotti.⁴⁰ Zanimljiv je podatak iz katastika iz 1425. godine koji u Plamama spominje uređen smokvik, *Item Ocrugh Dolaz super quem est unus ficarius*, što svjedoči o organiziranoj poljoprivrednoj proizvodnji na početku XV. stoljeća.

Nedaleko od kasnoantičkog *castruma* na Gradini kod Jelse, koji se u Statutu spominje kao *civitas vetus Ielsae*, u katastiku iz 1407. godine spominju se kao vlasnici zemlje plemići *Andrea Stanoy, Cranchi, Balcii Mixae quae fuerunt Balcich, Bogdani de Slavogost*, te malo dalje *Gazzarus Parvossi*. Katastik iz 1425. godine spominje Fumatise kao vlasnike zemljišta unutar Gradine, dok se za Stanoye precizira da njihovo zemljište graniči sa kasnoantičkom obzidom s njezine vanjske strane. Isti katastik donosi podatak da su Vidoš Gazzari i braća vlasnici zemlje *iuxta sanctae Mariae in Ielsa*, dakle uz današnju župnu crkvu,⁴¹ a Gazaro-

³⁷ N. Duboković-Nadalini, »Nekoliko topografskih i posjedovnih bilježaka iz XV. stoljeća«, *Zapisi o zavičaju*, sv. II, Jelsa 1970., str. 42; D. Petrović, n.dj. (36), str. 11. Ovaj dokument je zanimljiv i sa strane najstarije genealogije hvarskog plemstva. Naime, ovdje Hranotići i Piretići ističu zajedničke pretke što bi moglo značiti da Piretići proizlaze od Hranotića, koji se javljaju u Statutu na više mjesta. Međutim, ovoj pretpostavci nedostaje šira potkrijepa.

³⁸ M. Zaninović, »Neki primjeri smještaja antičkih gospodarskih zgrada u obalno-otočkom području Dalmacije«, *Arheološki radovi i rasprave* IV.-V., Zagreb 1967; N. Duboković-Nadalini, »Emancipacija naselja hvarske ravnice od feudalnog oblika crkvene uprave«, *Prilozi povijesti otoka Hvara* 1, Split 1959.

³⁹ Statuta, str. 343, 345, 346, 350, 353, 356, 359.

⁴⁰ S. Plančić, n.dj. (5), III. dio, str. 107.

⁴¹ Statuta, str. 343, 353, 355.

vići su vlasnici većega imanja u okolici obližnjeg Zastrazišća 1443. godine.⁴² Krajem stoljeća, 1496. godine, spominje se Mihovil de Magistris kao vlasnik većeg zemljišta nedaleko od Jelse.⁴³ Zanimljiv je podatak da se dolac iznad Uvale sv. Luke, ili Carkvice u XIX. stoljeću naziva Paladinska, što je očito kasnosrednjovjekovni toponim jer obitelj Paladini izumire sredinom XVI. stoljeća.⁴⁴

U katastiku komunalne zemlje iz 1425. godine bilježe se i prve izgradnje kuća uz obrađena zemljišta na otoku Hvaru. Na položaju *Straziza versus Glaviza* u *Bagna Dolzi* spominje se *domuncula cum horto per Radcum Obradovich, per manus Primincerii et Antoni Zecich*. Zečići ili Zečkovići poslije se najčešće pišu Leporini i jedan su od značajnijih plemićkih rodova. Uvala Prapatna nedaleko od Jelse, gdje će u XVII. stoljeću Angeliniji podići ljetnikovac: 1425. godine nalazimo Pribila *Hagnerco* kao vlasnika udoline, *et solum vallaria est specialium personarum, occupata per Pribil Hagnerco*. Isti je u uvali podigao kuću s vrtom, *domum cum horto*, moguće jezgre kasnijeg ljetnikovca Angelinija.

Nedaleko od Poljica na položaju *Dragognivaz, Passica* Luka Bratošević podiže kuću, *una terra cum domo una*, a on je kolon Katarina Mikše na položaju Kupinovik blizu Jelse.⁴⁵ U Poljicima će također u XVII. stoljeću Angeliniji podići ljetnikovac. Bogdan Berojević, vjerojatno predak obitelji zidara i klesara iz Vrboske koje će u XVI. stoljeću raditi na nizu građevina,⁴⁶ podiže kuću s vrtom, *domus cum horto*, na položaju Stanoevi lLazi nedaleko Poljica.⁴⁷ Sam toponim upućuje na staru plemićku obitelj Stanoe kao ranijeg vlasnika. Za razliku od stanja iz 1331. godine, katastik iz 1407. govori da je ravnica kod Poljica potpuno u rukama privatnih osoba, *et totum planum est personarum specialium*, a 1425. godine među vlasnicima zemljišta javljaju se plemići Katarin Mikšić, Antonij Jakovljević i Antonij Zečić.⁴⁸

Nedaleko od Jelse, na položaju Prodanića njiva, gdje su se nalazile *terrae cum pastino et hortis*, podiže Radić Zoranić sa sinovima jednu kuću, *fecerunt domos*. Dobrić Kortelašić s braćom podiže kuće s vrtovima, *hortum et domos*, nedaleko od položaja Prodanića njiva. Nedaleko Dola sv. Petra nalazi se jedna *domuncula*, a na položaju Kamenjaci *haeredes Ceproico* podižu dvije kućice s vrtovima, *duae domuncule et horti*.

Navedeni primjeri pokazuju da posljednji katastik komunalnih posjeda iz 1425. godine, za razliku od ranijih iz 1331., nedatiranog, a vjerojatno iz 1380., i iz 1407. godine,⁴⁹ bilježi postojanje stambeno-gospodarskih građevina u prostoru izvan naselja, preciznije uz obrađene površine Posebno je zanimljivo da razdvaja

⁴² C. Fisković, »Baština starih književnika na Visu« u *Baština starih hrvatskih pisaca*, Split 1978., str. 355.

⁴³ S. Plančić, n.dj. (5), III. dio, str. 222.

⁴⁴ Državni arhiv u Splitu, Arhiv mapa i karata za Istru i Dalmaciju, K. O. Jelsa.

⁴⁵ Statuta, str. 351, 354, 356.

⁴⁶ N. Bezić-Božanić, *Majstori od 9. do 19. stoljeća u Dalmaciji*, Split 1999., str. 25.

⁴⁷ Statuta, str. 356.

⁴⁸ J. Kovačić, »Župa Poljica na Hvaru«, *Služba Božja* 2, Makarska 2000, str. 188.

⁴⁹ Statuta, str. 355, 358, 334-359. Katasticima je posvećeno poglavlje Statuta: *Registra terrenorum communis Pharae*.

manje građevine, vjerojatno poljske kućice, *domuncule*, od većih *domus*, koje su zasigurno imale i stambenu namjenu. Međutim ovi hvarsko-viški primjeri pokazuju jednu osobitost. Nigdje se u razdoblju XIV. i početaka XV. stoljeća ne spominju kule ili utvrđena mjesta uz gradnje plemića ili pučana na području distrikta, koje se gotovo u pravilu javljaju na apeninskim, korčulanskim ili dubrovačkim primjerima.⁵⁰

Tijekom druge polovice XV. stoljeća bilježe se gracije plemićima na mjestima gdje se poslije izgrađuju ladanjsko-gospodarski sklopovi. U Zavali 1460. godine gracije dobiva obitelj Pacis.⁵¹ Na položaju Velo polje u Ždrilcima na Paklenim otocima, gdje je u XVI. stoljeću vjerojatno kuća Nicolinijevih, 1460. godine vinograde imaju Gazarovići i obitelj Primo.⁵² U Ždrilcima se u XV. stoljeću spominje i solana, *salinas*.⁵³ Na otoku Sv. Klement, pokraj same crkve po kojoj je otok dobio ime, zemljište dobiva Nikola Vukčić, poslije Lupi. Uz njega zemljište imaju plemići Klišanići.⁵⁴ Gazarovići se javljaju kao vlasnici posjeda na području Grablja i Milne nedaleko od Hvara 1448. godine,⁵⁵ a moguće je da su u XV. stoljeću podigli jezgru budućeg ljetnikovca Ivanića u Maloj Milni. Na južnoj strani otoka, nedaleko od grada Hvara, katastik iz 1425. godine spominje imanja plemićkih obitelji Gazzari, Vidossi, Lucić, Zečić i Dračica.⁵⁶ Sredinom stoljeća, 1459. godine, Katarin Vukčić, poslije Lupi, dobiva zemlje kod današnjeg Zoraća.⁵⁷ Sudeći prema parnicama između Cippicovih kao baštinika Paladinića i Anđelinovića s početka XIX. stoljeća može se zaključiti da su Paladinići bila vlasnici uvala Smrska u XV. i početkom XVI. stoljeća jer ova obitelj na Hvaru izumire polovicom 16. stoljeća.⁵⁸

Jedini podrobnije poznati ladanjsko-gospodarski sklop na prostoru izvan naselja otoka Hvara i Visa jest sklop u uvali Dubovica, na južnoj obali otoka Hvara, povezan uz zemljoposjed u Dubovu dolu koji se prema sjeveru nastalja na uvalu. Najstarije vijesti o tom zemljoposjedu potječu iz XV. stoljeća. Poznati kupoprodajni ugovor između Tulija Jakšića i Hermesa Grivičića iz 1205. godine po kojem su Grivičići već početkom XIII. stoljeća postali vlasnici cijelog Dubovog dola danas je odbačen kao falsifikat.⁵⁹ Niz dokumenta iz druge polovice

⁵⁰ N. Grujić, *Ljetnikovac Miha Bunića i počeci ladanja uz Omblu, u Vrijeme ladanja-Studije o ljetnikovcima Rijeke dubrovačke*, Dubrovnik 2003., str. 10.

⁵¹ N. Duboković-Nadalini, n.dj. (37), str. 45-46.

⁵² N. Duboković-Nadalini, n.dj. (37), str. 45.

⁵³ M. Petrić, »Nekoliko podataka o hvarskim škojima u 15. stoljeću«, *Prilozi povijesti otoka Hvara* 8, Hvar 1987, str. 72.

⁵⁴ N. Duboković-Nadalini, n.dj. (37), str. 46.

⁵⁵ M. Zaninović, »Iz starije prošlosti Grablja – Prilog povijesti naselja otoka Hvara«, *Hvarski zbornik* 1, Hvar 1973., str. 132.

⁵⁶ Statuta, str. 350-351.

⁵⁷ N. Duboković-Nadalini, »Zaraće na otoku Hvaru«, *Zapisi o zavičaju*, sv. IV, Jelsa 1973., str. 181.

⁵⁸ A. Tudor, n.dj. (34), str. 534.

⁵⁹ Najopsežniji rad o ovom dokumentu s popisom literature i pregledom ranijih analiza u J. Kovačić, »Opet o vjerodostojnosti kupoprodajne isprave Dubovog dola iz 1205«, *Prilozi povijesti otoka Hvara* 10, Hvar 1997.

XV. stoljeća pokazuje stvarne vlasničke odnose u Dubovom dolu. N. Duboković Nadalini, navodeći graciju iz 1457., kaže da te godine *Ser Piero Grivičić, patricij iz roda Piretića, dobiva Dubovicu*, međutim bez preciznijeg navođenja izvora, kao i iscrpnijih objašnjenja.⁶⁰ Sačuvana je međutim gracija iz 1462., kada Knez u uime komune daje *s(er) petro et fratrib(us) grificibus* da na općinskom zemljištu naprave lokvu za napajanje svoje stoke, na mjestu zvanom Dubovi dol, *quod/ possint face/re/ unu/m/ lagu(m) p(ro) beuera(n)do a(n)i(m) alia sua...i(n) loco uocato doboui !!! dol*; pri tome se kao granica sa svih strana navodi općinsko vlasništvo, *Jur(a) co(mmun)is*.⁶¹ Lokva još uvijek postoji i do danas se zove Gričića (Grivičića) lokva, čime je sačuvano sjećanje na drevno vlasništvo Grivičića, kao i na hrvatski oblik njihova prezimena.

Isprava iz 1479. godine govori o sporu između Grivičića i Jakšića, a čini se da je središte spora bilo zemljište *Na Piscih*.⁶² U toj se pergameni, o čijoj autentičnosti ne može biti spora, ističe da je Dubovi dol, od mora do položaja zvanog i danas Kutanj, stanoviti Draško Stančić ili Kusanić darovao Jakšićima najranije oko 1450. godine. Zanimljivo je da se vinogradarstvo tu uopće ne spominje, nego tek stočarstvo, sisanje žitarica i proizvodnja smole. Dvije su dukale središnjih mletačkih vlasti, od 10. i 19. VI. 1486. godine, poništile odluke njihova hvarskog predstavnika kneza Piera Michiela iz 1482. godine prema kojima su Grivičići u Dubovom dolu trebali komuni vratiti zemlju. Trećom dukalom Marca Barbadica, od 14. srpnja 1486., poništena je odluka kneza Michiela od 21. XI. 1482. kojom se naređivalo Mikši Grivičiću p. Hermesa, *Mixam Grifficum q:m D:ni Hermetis*, da vrati hvarskoj komuni sve padine uvale Dubovi dol, ispod ceste kod crkve sv. Vida, koje je bio neovlašteno zaposjeo, te da se u njih više ne dira, (...) *relaxare predictae Communitati omnes Costerias per eum indebite occupatas Vallarie posite in Insula Phare, vocate Dubovi Dol, subtus viam publicam apud Ecclesiam Sancti Viti, et in eas de cetero non se impedire*.

Jakšići su prodali Grivičićima svoje zemljište na južnom dijelu Dubovog dola na samom kraju 15. stoljeća. Dana 18. rujna 1492., ser Luka Jakšić p. Petra prodaje ser Nikoli Grivičiću, uz ostalo, i trećinu zemljišta zvanog Dubovi dol, a u međama: istok i zapad brdo, jug more, a sjever općinska vlasnost. U drugom pak kupoprodajnom ugovoru, od 1. srpnja 1495., prodaju Petar Jakšić p. Antuna i brat mu, kanonik Matij istome Nikoli Grivičiću još jednu trećinu zemljišta u Dubovom dolu, a u istovjetnim međama.⁶³

Prema oporuci Nikole Grivičića od 3. veljače 1504. Dubovi je Dol nepodijeljeni zemljoposjed i kao takvoga ga on ostavlja sinu Frani, a nakon njegove smrti muškim nasljednicima.⁶⁴ Grivičići izumiru krajem XVI. stoljeća, a najveći su

⁶⁰ N. Duboković-Nadalini, *Zapisi o zavičaju*, Jelsa 1970., str. 45.

⁶¹ J. Kovačić, n.dj. (59), str. 57.

⁶² Zanimljivo je da se u dokumentu spominje Stjepan Vitaljić pok. Mihovila, čuveni slikar, *mag(ist)ro Stephano Vitaglich q. Michaelis Egregio pictore*. Spominje se i Nikola Ivanić kao svjedok, a kako se brat vođe ustanka zvao isto tako, za pretpostaviti je da se radi o nekom njihovu pretku. J. Kovačić, n.dj. (59), str. 65.

⁶³ J. Kovačić, n.dj. (59), str. 53, 57, 58.

⁶⁴ I. Kasandrić, »Historijat zemljišnog posjeda u Dubovom Dolu«, *Prilozi povijesti otoka Hvara* 5, Hvar 1978., str. 77.

nasljednici Bartučevići, te se i najveći dijelovi Dubovog dola nalaze u vlasništvu ove obitelji.⁶⁵

U Kaptolskom arhivu u Hvaru čuva se crtež posjeda Dubovi dol, pod imenom *Vigna Bertuzzi* iz XVI. stoljeća, koji uz žalo u Dubovici prikazuje obrambeni zid s manjom kulom.⁶⁶ Moguće je pretpostaviti da je kula s obrambenim zidom nastala još u drugoj polovici XV. stoljeća jer Grivičići nisu mogli održavati zemljoposjed bez neutvrđenih stambeno-gospodarskih građevina u posebno nemirnom vremenu izbijanja Turaka na jadransku obalu.⁶⁷ Kula se danas može prepoznati u volumenu crkvice Male Gospe, koja se nalazi na istočnom rubu niza kuća smještenih u zapadnom uglu žala. Prema predaji, to je najstarija zgrada u uvali, kvadratnoga tlocrta, izvorno katnica, pokrivena plitkim četverovodnim krovom. Zgradu je u kapelu pretvorio don Ivan Kasandrić oko 1930. godine.⁶⁸ Tada je dodan zvonik na preslicu, prozor u obliku križa pod preslicom, okvir vrata i sekundarno upotrijebljena gotička monofora uzidana na zapadnom dijelu južnog pročelja. Moguće je također pretpostaviti da je ogradni zid predvorja crkvice nekad bio znatno viši i da se tu radi o nekadašnjem obrambenom zidu pred kulom. Pretpostavku potkrjepljuje činjenica da je to jedino ograđeno predvorje pred spomenutim nizom kuća.

U gradu Hvaru nalazi se veliki suburbani ljetnikovac na južnom rubu grada, sagrađen krajem XV. stoljeća, dakle stariji od Lucićeva sklopa na istočnom rubu. Danas je ljetnikovac znatno preinačen, ali sačuvani tlocrt mletačkog mjerinika Signoretija iz 1814. godine prikazuje ga u njegovu izvornom stanju.⁶⁹ Sklop je smješten na prostoru između morskih hridina na zapadu i drevne ulice koja je povezivala grad s franjevačkim samostanom, odnosno crkvom sv. Križa prije gradnje samostana.⁷⁰ Pregib morske obale, koji je pratila ulica, uvjetovao je poja-

⁶⁵ J. Kovačić, »Dubovica«, u *Ispravci i dopune za Zápise o crkvama u Hvaru, u Iz hvarske kulturne baštine*, Hvar 1982., str. 270; I. Kasandrić, n.dj. (64), str. 77.

⁶⁶ V. Dulčić - V. Gugić, *Inventar Kaptolskog arhiva u Hvaru*, Hvar 1972., str. 17.

⁶⁷ Na crtežu Dubovog dola iz 1735. godine, na vrhu dijela udoline koje se zove Paklina, *Pachlina*, nalazi se prikaz prostora ograđenog suhozidom koji se naziva Bilanove kuće. Iako crtež ne prikazuje nastambe, za pretpostaviti je da su postojale pa su sačuvane u toponimu, ili da se radilo o suhozidnim građevinama koje nisu posebno istaknute.

⁶⁸ J. Kovačić, n.dj. (65), str. 271.

⁶⁹ Sklop je preinačen neorenesansnim zahvatom koji je izvođen od 1919. do 1924. godine. Idejni projekt dao je don Ivan Kasandrić, a izvođač je bio Šimun Marchi. J. Kovačić, »Kroz stambeno graditeljstvo grada Hvara«, u *Iz hvarske kulturne baštine*, Hvar 1987., str. 62. Tlocrt se nalazi u privatnom arhivu Kasandrić u Hvaru.

⁷⁰ Najranije se, izgleda razvio dio Burka oko crkve Anuncijate, te dokumenti s početka 16. stoljeća govore o četvrti sv. Marije Anuncijate. Čudo križića dogodilo se 6. veljače 1509. godine u kući Bevilacqua. Izvještaji o tom događaju govore da se kuća nalazi u četvrti sv. Marije Anuncijate. Istog je dana u podne velika oluja s kišom srušila krov crkve Anuncijate za koju se opet navodi da je smještena u ulici koja vodi prema franjevačkoj crkvi sv. Mariji od Milosti GABELIĆ A., *Ustanak hvarskih pučana-izvori, tokovi, domet*, Split 1988., str. 579. U jednoj graciji za gradnju kuće u Burku 1462. godine spominju se nepoznata vrata na ovom predjelu, super portam apud viam qua itur ad sanctum franciscum. C. Fisković, »Još o životu Marina Gazarovića, poticajima njegova Murata Gusara i posveti Ljubice Dubrovčanima«, *Mogućnosti* 1-2, Split 1992., str. 59.

vu prelomljenog i izduženog tlocrta sklopa. Na sjevernom rubu nalazio se stambeno-gospodarski dio sklopa, sastavljen od niza kuća, dvorišta i terasa povezanih stubištima, dok se prema jugu protezao perivoj sa šetnicama natkrivenim odri- nom. Treba odmah naglasiti da je ovaj sklop sagrađen na vjerojatno najljepšem mogućem položaju unutar urbanog tkiva grada. Dosad poznati podaci o ovom sklopu vrlo su oskudni, a često i kontradiktorni. Prema jednim izvorima, kuće s vrtom Kasandrićevi su kupili od Vidalijevid 1774. godine, dok su prema drugom postupno kupovali kuće od više vlasnika, a vrt se ne spominje.⁷¹ Također se navodi da su Kasandrićevi uredili vrt 1800. godine, iako bez navođenja izvora ovog podatka.⁷² Tome u prilog navodi se stupić odrine u perivoju na kojem je istaknut grb i inicijali obitelji. Međutim, isti je grb u upotrebi od 1804. Godine, kada je obitelj primljena u plemstvo grada Nina.⁷³ Činjenica je da, iako shematski, sklop s ograđenim vrtom prikazuje i Santini na veduti iz 1668. godine, dakle radi se o sklopu starijem od početka XIX. stoljeća.⁷⁴

Prema danas vidljivim ostacima na kući i u vrtu, cijeli je sklop znatno stariji. Na kućama sklopa dominiraju gotički i ranorenesansni elementi arhitektonske dekoracije. Također, danas sekundarno upotrijebljeni gotički dijelovi prozora i lavlje glave potječu, prema riječima današnjih vlasnika, s kuće na jugoistočnom dijelu sklopa. U sačuvanom dijelu perivoja nalaze se stupići odrine višekutnog profila, kakvi su u Hvaru sačuvani u franjevacu i u Lucićevom perivoju, a u oba slučaja datiraju se u prvu polovinu 16. stoljeća, iako je poznato da su izrađivani i kasnije. Međutim najsnažniji prilog ranijem datiranju ovog sklopa, odnosno perivoja, jesu dva stupa također višekutna profila čija su tijela zaključena polukružnim prstenovima, kao i na uobičajnim stupovima odrine. Baze su im ukrašene motivom ispruženog lista. Najzanimljiviji su kapiteli koji su ukrašeni gotičkim lisnim motivima, međutim s renesansnim, kanelurama na središnjem dijelu. S obzirom na pojavu kanelura, stupovi se mogu datirati u drugu polovicu XV. ili sam početak XVI. stoljeća, dakle kada i većina ostalih elemenata arhitektonske dekoracije. Stupovi su danas sekundarno upotrijebljeni. Može se tek pretpostaviti da su se nalazili na ograđenoj terasi s krunom cisterne na istočnom kraju glavne poprečne šetnice perivoja. Pojavu ovog ljetnikovca moguće je povezati s viješću koju u svojem putopisu donosi milanski kanonik Pietro Casola 1494. godine. On kaže da se u Hvaru na obali mora nalaze neke započete kuće koje će biti lijepe kada se dovrše, a prema njegovim spoznajama bile su vlasništvo nekih Dubrovčana koji su ih napustili zbog prevelikih davanja. Moguće da je jedna od nedovršene-

⁷¹ J. Kovačić, n.dj. (69), str. 77-78; I. Kasandrić, *Gargurić-Kasandrić, povijest hvarske porodice*, Hvar 1995., str. 35-36.

⁷² J. Kovačić, n.dj. (69), str. 77.

⁷³ I. Kasandrić, n.dj. (71), str. 27.

⁷⁴ Katastarski opis iz 1834. godine glasi: 430-Cassandrich fratelli, *Casa d' affitto a due piani*, 431-Cassandrich fratelli, *Casa d' abitazione a 2 piani*, *Casa d' abitazione con tre case economiche e tre corti ed orto*, 516-Cassandrich fratelli, *Orto d' erbaggi*, 517-Cassandrich fratelli, *Pascolo con frutta*, 518-Cassandrich fratelli, *Orto d' erbaggi con alberi fruttiferi e pozzo*, 519-Cassandrich fratelli, *Sasso nudo*.

nih kuća koje Casola vidi 1494. godine upravo ona koju danas znamo kao sklop Kasandrić.⁷⁵

Razvoj Jelse u XV. stoljeću pokazuje najvažnije odrednice razvoja jednog naselja u distriktu komune. U Statutu iz 1331. godine Jelsa je nenastanjeno mjesto, a ni katastik iz 1405. godine ne spominje nikakvo naselje, iako formulacija *portus de Pitue*, luka Pitvi iz 1331. godine upućuje na zaključak da je već u prvoj polovici XIV. stoljeća postojalo nekakvo lučko postrojenje (gatovi i skladišta) na mjestu današnje Jelse.⁷⁶

Vjerojatno prva kuća na južnoj strani (Vela banda) jest sklop Jurja Tarbuškovića iz Pitvi. Ovaj je bogati pučanin dobio zemljište za gradnju kuće kraj crkve sv. Ivana 1463. godine, a 1471. dobiva od komune još jedno zemljište za proširenje postojeće kuće. Isti je posjedovao kuće u Pitvama, Hvaru i Splitu.⁷⁷ Međutim, uz gracije pučanima, najčešće Pitovljanima, za izgradnju kuću, brojne su i gracije hvarskim plemićima, također za gradnju kuća. Njihove su gracije najčešće smještene kraj drevne crkve sv. Marije. Među najranije plemićke gracije spadaju one izdane Gazarovićima i Fumatisima. Nešto istočnije od crkve sv. Marije bilježi se još jedna kuća Fumatisa. Silvestar Zečić, poslije Leporini, posjeduje sredinom XV. stoljeća kuću sa samostalnim gatom nedaleko od crkve sv. Roka.⁷⁸ Isti 1454. godine dobiva graciju za podizanje kuće i vrta u Zastrazišću, *in piame sastrasische in Cucoraza*, upravo kod svoga ranije stečenog posjeda, a 1459. godine ponovno dobiva zemljište za vinograd na Huhorači.⁷⁹ Iste godine dobija poveći komad od 210 motika zemlje u Zastrazišću na položaju Krušovrat, a godinu dana poslije dobiva i zemljišta na položaju Dolci, koji se nalazi iznad prethodnog položaja.⁸⁰ Zanimljivo je da isti Silvestar 1478. godine dobiva zemljište za gradnju na obali u Hvaru, između staroga i novog općinskog mola, a na tom je mjestu mogao graditi skladište s privatnim gatom, kao Lucići ili Vidalijevi. Zaključiti je da ovaj plemić sredinom XV. stoljeća povezuje svoja imanja i građevine u jedinstven gospodarski sustav, slično Hanibalu Luciću u XVI. stoljeću. Za kuću u Jelsi može se pretpostaviti da je imala određene ladanjske osobine jer je Silvestar Zečić za održavanje većeg imanja kod Zastrazišća, kojem je komunikacijski izlaz bio jelšanski sklop, ondje morao boraviti dulje vrijeme.

Istočno od Silvestra Zečića, u Jelsi kod Sv. Roka plemić Cvitan Lukoević dobiva 1473. godine graciju za kuću, a iste godine već postoji kuća *ser Antuna Zucce*.⁸¹ Dakle, može se govoriti o nizu plemićkih kuća, najvjerojatnije svih s

⁷⁵ J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik, 1939., str. 200.

⁷⁶ Statuta, 1882-1883., 210.

⁷⁷ N. Duboković-Nadalini, *Jelsa u XV. stoljeću*, Zapis o zavičaju, sv. II, Jelsa 1970., str. 31-32, 36.

⁷⁸ N. Duboković-Nadalini, n.dj. (37), str. 39, 40. Matej de Fumatis dobija graciju za gradnju kuće između Anuncijate i arsenala u Hvaru 1431. godine. J. Kovačić, »Uz prošlost hvarske Pjace«, *Grada i prilogi za povijest Dalmacije* 13, Split 1997., str. 74.

⁷⁹ J. Kovačić, n.dj. (48), str. 160. Godine 1459. spominju se posjedi Lukojevića i Antuna Zečića na zastražiškom predjelu Podstranje gdje Anđelinovići kasnije podižu kulu.

⁸⁰ N. Duboković-Nadalini, n.dj. (37), str. 46.

⁸¹ N. Duboković-Nadalini, n.dj. (37), str. 40-41.

privatnim gatovima, na prostoru između Sv. Marije i Sv. Roka. Ove su kuće bile smještene uz samu morskou obalu jer je uvala Jelse, uz manje nasipanje početkom XVII. stoljeća, većim dijelom nasuta tek u XIX. stoljeću.⁸²

Krajem XV. stoljeća obitelj Simonetti - najvjerojatnije oblik prezimena pučke obitelji Gazetić – gradi početke kasnijega velikog sklopa Duboković-Nadalini na sjevernoj strani luke. Pokraj crkve sv. Mihovila bilježe se 1463. godine gracije Šimunu i Vidošu Gazaroviću, a kraj njih zemljište dobiva i Silvestar Zečić. Gazarovići imaju zemljište uz obalu Jelse na putu prema Gradini, gdje se poimence spominje Antun Gazzari. On se spominje na još nekoliko mjesta u jelšanskoj uvali, gdje su mu susjedi i plemići Jakšići.⁸³ Naglašeni boravak hvarskog plemstva u Jelsi pokazuje i popis dobara glavne jelšanske crkve, sv. Marije, poslije sv. Fabijana i Sebastijana, iz 1491. Godine; većinu njezinih dobara drže hvarski plemići.⁸⁴ Isti dokument izrijeком spominje kuću s vrtom sagrađenu u Jelsi na mjestu znakovito zvanom *Nad vodom* koju je sagrađio Toma Gazarović.

Slično Jelsi, i u Vrboskoj se bilježi veći broj plemićkih gracija uz one pučke, ovdje većinom stanovnika sela Vrbanj i drugih okolnih sela, kako navodi svećenik Nikola Starjanić 1504. godine. Već u Statutu iz 1331. godine spominju se Hranotići, *de Cranco*, kao patroni crkve sv. Petra, dakle vjerojatno su bili vlasnici većih posjeda u okolici kasnije Vrboske.⁸⁵ Ista obitelj, zajedno s Piretićima, obnavlja crkvu sv. Petra 1469. godine, na starim temeljima sagrađenim od njihovih predaka, što također upućuje na pojačane građevinske aktivnosti u Vrboskoj druge polovice XV. stoljeća.⁸⁶ Jedan je od bogatijih pučana koji su u Vrboskoj imali kuću 1463. godine i Matija Ivanić.⁸⁷ Njegova kuća u Vrboskoj spominje se i 1469. godine u graciji za gradnju kuće Petru sinu Luke postolara, točnije vlasništvo je Matula Ivanića i njegova brata.⁸⁸ U oba primjera radi se o djedu vođe pučkog ustanka. Godine 1459. izdane su gracije za kuće plemićima Piretićima, Vučićima, poslije Lupi, i Dobrosravićima, poslije Bonini.⁸⁹

U Vrboskoj je sačuvan jedini ljetnikovac hvarske komune s gotičkim stilskim obilježjima, a može se datirati u kraj XV. ili sam početak XVI. stoljeća.⁹⁰

⁸² N. Duboković-Nadalini, »Razvoj jelšanske luke«, *Zapisi o zavičaju*, sv. II, Jelsa 1970.

⁸³ N. Bezić-Božanić, »Stanovništvo Jelse«, *Zapisi o zavičaju*, br. 6, Jelsa 1982, str. 11. N. Duboković-Nadalini, n.dj. (37), str. 41, 42.

⁸⁴ N. Duboković-Nadalini, »Inventar dobara beneficija Sv. Marije u Jelsi«, *Bilten Historijskog arhiva komune hvarske* 2, Hvar 1960., str. 38-39.

⁸⁵ N. Duboković-Nadalini, n.dj. (37), str. 39, 42.

⁸⁶ D. Petrović, n.dj. (36), str. 11.

⁸⁷ N. Duboković-Nadalini, n.dj. (37), str. 43.

⁸⁸ J. Kovačić, *Kodeks Ivanić u arhivu Boglić-Božić*, u *Iz hvarske kulturne baštine*, Hvar 1987., str. 157.

⁸⁹ N. Duboković-Nadalini, n.dj. (37), str. 43.

⁹⁰ U Bolu na otoku Braču nalazi se gotički ljetnikovac koji se po mnogim naznakama može povezati s ladanjskom izgradnjom na otoku Hvaru krajem 15. stoljeća, jer je zapravo takva izgradnja u tom vremenu na Braču potpuno izostala. U narodu se ljetnikovac naziva "Kaštil", zasigurno zbog fortifikacijskih elemenata koje je ljetnikovac dobio u 17. stoljeću. Već je ranije utvrđeno da arhitektonska dekoracija ljetnikovca, posebice bifora na zapadnom pročelju, odgovara arhitektonskoj dekoraciji nekih gotičkih kuća u Hvaru. Vidi: C. Fisko- vić, »Gotički ljetnikovac sred Bola«, *Brački zbornik* 3, Split 1957.

Znatno je preinačen u kasnijim stoljećima, posebice prigradnjama u začelju sklopa. Ispred glavnoga, sjevernog pročelja nalazi se dugačko, ograđeno dvorište, a u začelju je također ograđeni vrt. U prizemlju je kuće gospodarski prostor, a na katu stambeni. Na kat se iz dvorišta dolazi vanjskim stubištem. Zanimljivo je da sličnu prostornu organizaciju ima većina ljetnikovaca sagrađenih u kasnijim stoljećima, iz čega se može zaključiti da su osnove prostorne organizacije hvarskih ljetnikovaca, barem onih smještenih unutar naselja, postavljene već u XV. stoljeću.

Osim spomenutoga gotičkog ljetnikovca, u Vrboskoj se krajem XV. stoljeća nalazio i ljetnikovac vlastelina Vukčića, kao i tri kuće obitelji Ivanić. Iz 1506. godine sačuvao se darovni ugovor između Jakova Vučića i njegovih nećaka u kojem je, u grubim crtama, opisan njihov ljetnikovac: *Item unam Domum cum Horto positam in Verbosca brachios decem acto, et latius duodecem vel ca., longitudo horti passum ducedem, lactitudo acto; tertiam partem diete Domus et horti inter hos confines...*⁹¹

Osim navedenoga, sačuvan je opis još jednog ladanjsko-gospodarskog sklopa u Vrboskoj s kraja XV. stoljeća, a nalazi se u diobi očevine između Matije i Nikole Ivanića iz 1518. godine. Očev sklop u Vrboskoj, koji je nastao drugoj polovini XV. stoljeća, opisuju na sljedeći način: *Prvo: kuća s vrtom kod Matija Blaškovića, sa svojom rivom, sve do istočne mirine i sa polovicom vrta na zapadu tamo gdje se nalaze smokve – Drugo: jedna druga kuća u Vrboskoj i vrt kod one koja se nalazi na istoku. Prvi počinje od susjednog puta i s rivom i s kućom ili štalom za konja i s polovicom vrta tamo gdje se nalaze smokve. Onaj istočni dio s onim mjestom i vrtom kupljenim od Nikole Bure i onaj istočni: kuće i vrtovi, neka se uključe u onaj prvi dio u svojim granicama prema međašima – pod tim uvjetom i pogodbom da onaj koji bude imao i kome pripadne zapadna kuća, bude dužan dati ili platiti šest dukata – brojkom 6 – onome istočnom dijelu. A onaj koji će dobiti ili kome će pripasti kuća i vrtovi na istoku, neka bude dužan proširiti susjedni put da bude ravan tako da stoji ugao kuće na obali sve do ugla štale za konja ili male kuće.*⁹²

Uz Hvar, najznačajnije naselje otoka Hvara jest Stari Grad. Stoga će tijekom XV. stoljeća ovo naselje zabilježiti veliki broj plemićkih gradnja. U blizini Starog Grada, kod sela Rudine, 1407. godine zemljišta imaju nasljednici Lompre Jakše, *Lomprae Iaxae*, a nedaleko od njega vlasnik je zemlje Marin Mišetić, brački plemić oko čijeg će se vrta na hvarskoj Pjaci dugo sporiti Hektorovići i Paladini. Hektor Golubinić (*Colombini*), rodonačelnik Hektorovića, 1463. godine dobiva zemljište za kuću na položaju koji se već tada naziva Tvrdalj, *Tverdagl*.⁹³ Hektor je 1467. godine napisao oporuku u kojoj se govoreći o mogućem mjestu smrti koristi formulacijom sličnom onoj u oporuci potomka mu pjesnika Petra Hektorovića: *Et morando qui in Lesina overo nel suo districto*.⁹⁴ Uočljivo je da pretpostavlja da bi

⁹¹ I. Kasandrić, »Obitelj Ivanić (Ivaneo) iz Hvara«, *Mogućnosti* 1, Split 1976, str. 118.

⁹² A. Gabelić, *Ustanak hvarskih pučana - izvori, tokovi, dometi*, Split 1988., str. 670.

⁹³ Statuta, str. 341; S. Plančić, n.dj. (5), III. dio, str. 22-23, 44.

⁹⁴ A. Zaninović, »Gdje se rodio Petar Hektorović«, *Grada za povijest književnosti Hrvatske* 17, Zagreb 1949., str. 186.

mogao umrijeti i na području distrikta gdje je dakle i dulje boravio. Godinu dana prije Hektorove, graciju za gradnju kuće u Starom Gradu dobiva Goja, nezakonita sestra plemića Nikole Užižića iz obitelji koja je započela gradnju gotičke palače tzv. Hektorovića na gradskim zidinama u Hvaru.⁹⁵ Antun Gazarović vlasnik je kuće u Starom Gradu već 1420. godine, a najvjerojatnije se radi o istoj osobi koja je spomenuta na Visu 1407. godine.⁹⁶ Jedan drugi Antun Gazarović, a vjerojatno isti onaj koji se spominje u Jelsi, kupio je 1463. godine četvrtinu kućišta u Starom Gradu od Matija i Ivana, sinova Katarina Gazarovića.⁹⁷ Mletački Senat 1460. godine potvrđuje graciju kanoniku Guidonu za gradnju kuće u Starom Gradu koja je trebala biti 30 lakata duga i 16 lakata široka.⁹⁸

Hvarsko plemstvo nalazi se i među odbornicima gradnje samostana dominikanaca u Starom Gradu – 1482. godine ondje se nalaze plemići *ser Nicolaus Gamsich et ser Blacius ser Nicolai Balci*, dok su svjedoci njihova zahtjeva prioru Germanu iz Piacenze *ser Antonio Draciza, ser Georgio ser Nicolai de Lupo ac Mco(?) Johanne fillio ser Francisci de Gazaris*.⁹⁹

Antun Lucić, otac Hanibalov, 1488. godine osobno istupa pred kneza Francesca Capella s traženjem gracije za zasluge u ratu upravo u Starom Gradu, u kući kanonika Lucijana de Ozorisa. Istup Antuna Lucića zanimljiv je i s njegove tvrdnje da je diljem otoka Hvara podizao kule za obranu od Turaka, što je jedna od najranijih vijesti o sustavnom podizanju fortifikacija koje će poslije snažno obilježiti ladanjsku arhitekturu.¹⁰⁰

Obitelj Stanoe ili Stanoy jedna je od starijih plemićkih obitelji hvarske komune, a potječe od roda Lucića.¹⁰¹ U Arhivu Hektrović sačuvano je nedatirano rodoslovlje Nikole de Stanoe u kojem se 1484. godine bilježi peta generacija, te je stoga zaključeno da obitelj potječe iz XIV. ili kraja XIII. stoljeća.¹⁰² Statut hvarske komune doista bilježi Stanoe među najstarijim obiteljima. Već oko 1316. godine zabilježeni su kao suci komune *iudicium nobilium virorum Bogdani Dobroslavi (...)* *Jaxe et Mixe Stanoi, in quo quidem consilio interfeurent triginta (...)* Ovaj dokument potvrđuje pojavu obitelji najkasnije u XIII. stoljeću. Oko godine 1380. *ser Nicola Stanoy et ser Zanini fratris sui* vlasnici su većeg dijela zemlje iznad uvale Pokonji dol nedaleko od grada Hvara.¹⁰³ Godine 1394. spominju se solane Nikole Stanoyja na području Vrba u Starom Gradu.¹⁰⁴ Nasljednici istoga, *heres Nycholay Stanoy* spomenuti su kao vlasnici zemlje u Dračevu polju na Visu. Spominje ih

⁹⁵ J. Kovačić, n.dj. (22), str. 85.

⁹⁶ Š. Ljubić, n.dj. (12), str. 103.

⁹⁷ V. Foretić, »Građa o srednjedalmatinskom području u arhivu korčulanske obitelji Arneri«, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 11, Split 1990., str. 109.

⁹⁸ Statuta, str. 433.

⁹⁹ A. Zaninović, n.dj. (94), str. 159-160.

¹⁰⁰ N. Duboković-Nadalini, »Jedna gratia Antuna Lucića oca pjesnika Hanibala iz 1488 godine«, *Zadarska revija* 1, Zadar 1958., str. 66.

¹⁰¹ J. Kovačić, »Nekoliko podataka o Hanibalu Lučiću«, *Mogućnosti* 7-9, Split 1999., str. 178.

¹⁰² S. Plančić, n.dj. (5), III. dio., str. 124.

¹⁰³ Statuta, str. 383, 335.

¹⁰⁴ P. Kuničić, *Petar Hektorović-njegov rod i Tvrđalj*, Dubrovnik 1924, str. 79.

i katastik iz 1425. godine kao vlasnike zemlje *Ostorusiza Vella* kod Jelse.¹⁰⁵ Plemić Marin Stanoe (*Ibique nobilis uir dominis Marinus de Stanoe*) 1497. godine sklapa jedan ugovor u kojem jamči svojom imovinom za dug od 40 dukata plemiću Nikoli Grivičiću (*domino Nicolao Griphico*) u Starom Gradu, što upućuje na zaključak da su obojica dulje boravila u Starom Gradu.¹⁰⁶ Isti je Marin Stanoe krajem XV. stoljeća u Starom Gradu podigao ladanjsko-gospodarski sklop, a na dvorišnom je portalu istaknuo obiteljski grb i svoje inicijale: MZS, *Marinus ze (de) Stanoe*.

Najraniji spomen Fazanića u Starom Gradu potječe iz 1454. Godine, kada Radoslav Trubac ustupa ili prodaje Fazanićima zemljište Osekaj na Tvrđalju.¹⁰⁷ Naime, početkom XVI. stoljeća započela je parnica između Hektrovića i Fazanića, a kasnije Ivanića-Fazanića, oko tog zemljišta koja je trajala do 1760. godine, otkada datiraju posljednje vijesti iako nije sigurno da je i tada bila završena.¹⁰⁸ Prema nedatiranom dokumentu iz sredine XVIII. stoljeća, braća Ivanić-Fazanić tvrdila su da njihovo pravo potječe od Vidoša Fazanića koji je od Radoslava Trupca kupio zemljište 1454. godine.¹⁰⁹ Petar Hektorović 15. travnja 1520. postiže sporazum s Ivanom i Vidošem Fazanić, a prema jednom kasnijem prijepisu s Ivanom i Stjepanom Fazanićem, oko spornog zemljišta.¹¹⁰ Iz sporazuma se doznaje da zemljište na istoku graniči s javnim putom, na zapadu s morem, na sjeveru s Ivaniševićima, a s juga dolazi do *oluka ispod strehe njegove kuće*, odnosno do sjeveroistočnoga ugla Petrova Tvrđalja. Doznaje se i da je zemljište dugo 20, a široko 15 hvarskih lakata.¹¹¹ Jedan od prijepisa ove nagodbe, vjerojatno iz sredine XVIII. stoljeća, donosi također prijepis ugovora iz 1454. godine prema kojem je zemljište Radoslav Trubac (ovdje Turbarić) ustupio *Ser Stephano Doimouich seu Fasanich*.¹¹²

Najzanimljivija vijest o plemićima u Starom Gradu u XV. stoljeću jest oporuka sina gore spomenutog Vidoša Fazanića, Marina, iz 1493. godine. Te se godine naime bogobožni Marin uputio na hodočašće u Campostellu, a kratko pred smrt, iste godine, u Veneciji sastavlja oporuku u kojoj sebe naziva *Marinus Šfazanich de Lesina condam Vitus habitator in Liesina veteri*.¹¹³ Dakle, Marin Fazanić sebe smatra Hvaraninom, *de Lesina*, najvjerojatnije sukladno legislativi

¹⁰⁵ Statuta, str. 359.

¹⁰⁶ S. Plančić, n.dj. (5), III. dio, str. 124.

¹⁰⁷ N. Lučić – L. Čoralić – J. Kovačić, *Fazanić (Fasaneo)*, HBL 4, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1998., str. 144-146. M. Gamulin, *Tvrđalj Petra Hektrovića u Starom Gradu na Hvaru*, Zagreb 1988., str. 41.

¹⁰⁸ S. Plančić, n.dj. (5), I. dio, str. 14, 27; II. dio, str. 12, 64; III. dio, str. 96, 201, 229, 231, 234.

¹⁰⁹ S. Plančić, n.dj. (5), I. dio, str. 27.

¹¹⁰ S. Plančić, n.dj. (5), III. dio, str. 234.; II. dio, str. 64. M. Gamulin, n.dj. (107), str. 41.

¹¹¹ S. Plančić, n.dj. (5), II. dio., Stari Grad 1982., str. 64.

¹¹² S. Plančić, n.dj. (5), III. dio, str. 234. Prema ovom podatku može se pretpostaviti da su se Fazanići prije sredine XV. stoljeća prezivali Dujmović, kako se zaista preziva jedna manje poznata plemićka obitelj.

¹¹³ L. Čoralić, »Oporuke dalmatinskih patricija u Mlecima (15.-18.st.)«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu* 17, Zagreb 1999., str. 98-99.

komune po kojoj mu grad Hvar daje civitet, ali istovremeno naglašava da je trajno naseljen, odnosno da je stanovnik, *habitor*, u Starom Gradu.¹¹⁴ Legati njegove oporuke namijenjeni su samo crkvama u Starom Gradu: Sv. Nikoli, koji je tada u gradnji, i samostanu dominikanaca sv. Petra Mučenika, što također pokazuje da je vezan jedino uz ovo naselje. Spominje i svoj udio u vinogradu Parhnišće kod Starog Grada, koji ostavlja rođaku Jurju.¹¹⁵ Također, određuje dio ostavštine koji se ima namijeniti podizanju druge obiteljske kuće, najvjerojatnije proširenju sklopa u Starom Gradu. Najveći dio ostavštine ostavlja kćerima Marici, Katarini i Stanici, iz čega je jasno da se s Marinom gasi odvojak Fazanića trajno nastanjenih u Starom Gradu.¹¹⁶ Oporuka Marina Fazanića jedna je od najranijih pouzdanih i poimeničnih potvrda trajnijeg boravka hvarskih plemića na svojim ladanjima. Slično Petru Hektoroviću poslije, Marin je Fazanić zasigurno član obitelji koji je diobom dobio pretežito starogradska imanja te je stoga u Starom Gradu trajnije i naseljen.

Vjerojatno je Marinova kuća bila nukelus kasnijega ladanjsko-gospodarskog sklopa obitelji Ivanić-Fazanić smještenog između Tvrđalja i sklopa Lucića¹¹⁷, na čijem se nadvratniku ulaznih vrata sa zapadne strane sklopa nalazi grb Fazanića iz druge polovice XV. stoljeća, jedan od ranijih sačuvanih primjera isticanja obiteljskoga grba u hvarskoj komuni. Osim nadvratnika s grbom, fazi XV. stoljeća mogu se pripisati i dva sekundarno upotrijebljena kapitela na dvorišnim vratima istočnog dijela sklopa.

Obitelj Ivanić imala je kuću u Starom Gradu već krajem XV. stoljeća. Sagrađio ju je otac Matije Ivanića, a prvi put je spomenuta u dokumentu o razdiobi oćevine između Matije Ivanića i njegova brata Nikole 1518. godine: *Isto tako se dijeli jedina kuća u Starom Gradu na sjeverni i južni dio i onaj sjeverni neka se uključi u onaj prvi dio, a južnome dijelu neka se doda kamenje balkona s prozorima i lavelom što se sada nalaze u rečenoj kući pod tim uvjetom i pogodbom, ako se s*

¹¹⁴ Godine 1698. godine spominju se huomini habbitanti Terra Cut come stessamente li signori Alessandro Gazzari, Marin et Zuanne fratelli Giaxa, Andrea Vidali, Alfonso Fioretti... C. Fisković, n.dj. (32), str. 126; Godine 1567. godine Petar Hektorović iznajmljuje Tomi Markoviću vrt na hvarskoj Pjaci kod crkve Svih Svetih. Dokument navodi da je Toma de Crayna habitator Lesine. Dokument je sastavljen u Starom Gradu in Domo habitationis sp: D Pietro Hectorei, a u kasnijem dijelu teksta navodi se za kuću Petra Hektorovića in domo eius habitationis dumodo sit in districtu Phari. Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku-Arhiv Hektorović, sv. 110/9. Zanimljiv je primjer zidara i drvodjelca Pavla koji se 1470. godine spominje kao stanovnik Starog Grada, magistrum Paulum marangonum et murerium habitatorem in Insula Lesine in opido veteri... C. Fisković. »Ljetnikovac Hanibala Lucića u Hvaru«, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, br. 8.-9, Dubrovnik 1960-61, str.188.

Vidi: T. Raukar, »Cives, habitatores, forenses u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima«, *Historijski zbornik* 29-30, Zagreb 1976-1977. Spomenuti hvarski primjeri pokazuju da termini cives i habitator mogu imati i lokalnije inačice od uvriježenog zaključka da je habitator stranac u gradu koji još nije stekao puno građanstvo, civitet. Isto, str. 143.

¹¹⁵ L. Čoralić, n.dj. (113), str. 96, 99.

¹¹⁶ L. Čoralić, »Hvarski prinos mletačkoj toponomastici: Corte Piero da Liesina«, *Grada i prilozima za povijest Dalmacije* 16, Split 2000., str. 84.

¹¹⁷ Vidi: A. Tudor, n.dj. (28)

vremenom hoće protegnuti prema moru, dužan je graditi zajedno i povući se prema moru ravno uz drugoga po uvjetom i pogodbom gore rečenom.¹¹⁸ Spominjanje neugrađenih dijelova prozora s balkonom i lavelom očito govori da kuća nije u cijelosti dovršena, ali da je njezin stambeni dio trebao biti bogato ukrašen.¹¹⁹

Sudeći prema sačuvanim dokumentima, začetak velikog sklopa Dujmičića na predjelu Šiberija u Starom Gradu, poslije poznatog kao sklop Gelineo-Bervaldi, jesu kuće i zemljišta koje je zajedno s 250 dukata Antun de Barbis obećao kao miraz kćeri Antici u ugovoru o zarukama s Antunom Dujmičićem. Međutim, dogovor se poslije nešto promijenio te se 16. lipnja 1480. sklapa novi ugovor prema kojem Antun de Barbis kao miraz kćeri daje 251 dukat u vrijednosti kuće u Starom Gradu u predjelu Otočac, poslije zvan Šiberija, i zemljišta Mihaljina Selca u okolici Starog Grada.¹²⁰ Sačuvana je oporuka Antice Dujmičić rođ. Barbis od 30. studenog 1508..¹²¹

Obitelj Dujmičić, poslije još *Doimiceo* ili *Doimiteo* te rijetko *Duimich*, vrlo je stara i gospodarski moćna plemićka obitelj koja je bila vlasnik sklopa sve do sredine XVIII. stoljeća. Danas su Dujmičići gotovo zaboravljeni te se stoga donose neki podaci o njima. Prema Bogliću, oni su odvojak plemićke obitelji Nicolini.¹²² Primirani su u plemstvo hvarskog Velikog vijeća 7. travnja 1444.¹²³, a Stjepan Dujmičić spomenut je kao plemić već 1448. godine.¹²⁴ Obitelj je i prije bila ekonomski uspješna te se već 1407. godine u jednom od katastika Statuta komune za predio Pelinovik pokraj Starog Grada navodi da je vlasništvo *Duimicicha*.¹²⁵ Matij i Mihovil Dujmičić dobivaju od kneza Francesca Sagreda gratiju za gradnju kuću na Tvrđalju "kod grebena" 3. studenog 1468., međutim kasniji dokumenti ne spominju nikakvu njihovu kuću na tom predjelu.

Izgradnja čuvenog Tvrđalja počinje gracijom od 26. lipnja 1448. kada Hektor Golubinić s braćom dobiva mogućnost gradnje kuće ili skladišta na prostoru

¹¹⁸ A. Gabelić, *Ustanak hvarskih pučana (1510-1514)*, Split 1988., str. 670., prijevod J. Stipišić.

¹¹⁹ Dokument o diobi Nikole i Matija Ivanića, zastupanog po supruzi Katarini, rođenoj Šilović, ima i drugi dio u kojem se ponavlja spisak svih nekretnina, uz dodatak jednog vinograda i jedne kuće za koju se može pretpostaviti da je bila u Starom Gradu. Opisana je kao *Vna Casa alla terra et horto piziolo con el morer*. Pojam *terra* u dokumentima 16. ali i kasnijih stoljeća, označava grad ili ozbiljnije naselje, što je Stari Grad 1518. godine i bio. Zanimljivo je da se Stari Grad i danas u dijalektu naziva *Paiz*, od talijanskog *paese*, a što je izravan prijevod lat. *terra*. Na otoku Visu stanovnici unutrašnjih sela današnji grad Vis također nazivaju *paiz*, prema istom modelu. Isti, str. 666.; A. Zaninović, n.dj. (94), str. 175 i 188. Također legende uz objavljene dokumente u: A. Tudor, »Dvije viške crkve i njihovo utvrđivanje u 17. stoljeću«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 34, Split 1994.

¹²⁰ S. Plančić, n.dj. (5), III. dio, str. 47, 70.

¹²¹ S. Plančić, n.dj. (5), I. dio, str. 46.

¹²² Grb Nicolini je lav uspravljen na stražnje noge u desnom profilu, prema Bogliću na dvo-bojnom polju.. Prema istom autoru, a što je potvrđeno u jednom dokumentu iz arhiva obitelji Hektorović, Nicolini su podrijetlo izvlačili od legendarnog pretka: *Secunda que fuit Nicolini insigna Leonis-Gestat Dux militum Cesaris ille fuit*. Hrvatski oblik prezimena najvjerojatnije je bio Mikšić. G. Boglich, *Studi storici sull'isola di Lesina*, Zara 1898., prilog I.; S. Plančić, n.dj. (5), III. dio, str.120.

¹²³ S. Plančić, n.dj. (5), I. dio, str. 25.

¹²⁴ G. Novak, n.dj. (11), str. 64.

¹²⁵ Statuta, str. 341.

Tvrđalja, *casa seu magazenum*. Parcela se u cjelosti nalazila u moru, a bila je u vlasništvu komune. Zanimljivo je primijetiti da komuna tijekom XV. stoljeća daje za gradnju kuća ili skladišta pravokutne, izdužene parcele podjednake veličine koje se jedna ispod druge nižu istočnom obalom Tvrđaljske uvale, što upućuje na planski zahvat. Pretpostavlja se da je Hektor Golubinić 1463. godine sagradio još jednu kuću s gatom zapadnije od parcele koju su dobili 1448. godine. Važan je dokument komunalna gracija Dominiku Hektoroviću, sinu Hektora Golubinića, iz 1484. godine kojom on dobiva močvarno tlo (*squereto o pantano*) ispred već izgrađenih kuća Hektorovićevih, koje su i uzete kao mjera dužine nove parcele. Dokument je važan jer nedvojbeno pokazuje da kuće Hektorovićevih na Tvrđalju tada postoje, a k tome da se gracije za podizanje kuća doista daju planski.

Tijekom parnice Markantuna Hektorovića i Vranjicana oko dijela Tvrđaljske uvale sredinom XVIII. stoljeća, Markantun se poziva i na spis Dinka Hektorovića iz 1489. godine u kojem se jasno govori o sklopu, nizu kuća s molom, braće Hektorović: (...) *li Casamenti Nostrī cum suo molo d' avanti, te Domus mea cum Fratribus, et cum molo a meridie*. Ovdje je važno napomenuti da Hektorović spominje mol s južne strane kuće, a dosadašnje su rekonstrukcije obvezno najstariji mol smještale sa sjeverne strane. Smještaj mola s juga je maritimno daleko povoljniji, zbog otvorenosti Tvrđaljske uvale prema buri sa sjevera. Osim toga, uvala se u XV. stoljeću pružala sve do polovice vrta na Tvrđalju, tako da je smještaj mola na južnoj strani, kasnijem istočnom perivoju, sasvim razumljiva.

Prema rekonstrukciji povijesnog razvoja Tvrđalja M. Gamulina Hektorovići su na Tvrđalju 1448. godine sagradili niz od tri kuće. Na istočnom je rubu bila jednokatnica s najvjerojatnije stambenim katom, a zapadno od nje nizale su se dvije prizemnice, manja u sredini i veća na zapadnom rubu koje su imale gospodarsku namjenu. Niz kuća tada je dosegao istočni rub dvorišta uz altanu. Prema M. Gamulinu, Hektor je Golubinić 1463. godine definirao prostor dvorišta gradeći novu kuću na mjestu buduće altane.¹²⁶

Prema pretpostavkama G. Nikšića, Petar 1515. godine, kada započinje svoje djelo na Tvrđalju, zatječe altanu dovršenu,¹²⁷ a i za veliki ribnjak pretpostavlja da je do Petrova vremena barem jednim dijelom definiran.¹²⁸

Tijekom XV. stoljeća naseljavanje Sućurja ne razlikuje se u mnogmu od naseljavanja drugih mjesta uz more. Arhivska vrela donose brojne gracije za zemljišta hvarskom plemstvu, kao i na drugim mjestima Hvara i Visa. Godine 1432. ser Kažota p. Ivana dobiva komunalnu zemlju za sadnju loze *positum in Piame incipiendo a Capite Insule Phare (...) uersus Campus Sancti Giorgij*. Mora je privesti kulturi u 15 godina, a obvezan je šestinu prihoda davati komuni.¹²⁹ Pokraj njega u *Plamama u polju Sv. Jurja kod ser Kažote Ozorića*, 1458. godine zemljište

¹²⁶ M. Gamulin, n.dj. (107), str. 32, 114, 115, 120, 121, 123, 124.

¹²⁷ G. Nikšić, »Nove spoznaje o Hektorovićevom Tvrđalju«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 27, Split 1988, str. 196.

¹²⁸ Radi se o pretpostavci G. Nikšića koja je objavljena u J. Belamarić, »Kultura ladanja u renesansnoj Dalmaciji. Hektorovićev Tvrđalj« u *Studije iz srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu*, Split 2001.

¹²⁹ J. Kovačić, »Župa Sućuraj na Hvaru«, *Služba Božja* 1, Makarska 1999., str. 17.

za sadnju loze dobija Hektor Golubinić, utemeljitelj Hektorovića i djed pjesnika Petra, zajedno sa sinovim Antunom, Andrijom i Dominikom te bratom Nikolom i njegovim sinom Petrom, ukupno 210 motika zemlja.¹³⁰ Vinograde treba podići u roku od 10 godina, a komuni je dužan osminu prihoda.¹³¹ Za održavanje takvog zemljoposjeda zacijelo su morale postojati građevine koju su osiguravale barem minimum njegove isplativosti, kakve su vinski podrumi i skladišta. Osim Hektorovića, u Sućurju velike površine dobivaju i Bartučevići.¹³² Razvoj vinogradarstva pokazuje i gracija iz 1454. godine za kuću, dvorište i vrt Radašinu, po zanimanju bačvaru.¹³³ Važno je napomenuti da ove gracije jasno govore o uzgoju loze, što, za razliku od nekih drugih kultura, podrazumijeva stalno naseljeno stanovništvo.

Međutim, kako će se i poslije vidjeti, povijest Sućurja uvijek su više određivali događaji na obližnjem kopnu nego na ostatku otoka. Već 1460. godine komuna i mletačke vlasti poništavaju dane gracije na području Plama i Plaža zbog suprotnosti s odredbama Statuta o komunalnoj zemlji na tim područjima.¹³⁴ No, za sâmi vrh otoka, gdje se Sućuraj nalazi, izričito se govori da gracije izdane ser Kažoti Ozoru ostaju na snazi jer su izdane u svrhu podizanja naselja radi obrane od napada Primoraca, *na rtu Sv. Jurja kod vinograda p. ser Kažote, koji se rt može zasaditi lozom jer je nasuprot onima iz Krajine i obrana je od njih.*¹³⁵

¹³⁰ N. Duboković-Nadalini, n.dj. (37) str. 46.

¹³¹ J. Kovačić, n.dj. (129), str. 17.

¹³² N. Duboković-Nadalini, n.dj. (37), str. 46.

¹³³ J. Kovačić, n.dj. (129), str. 18.

¹³⁴ N. Duboković-Nadalini, n.dj. (20), str. 123.

¹³⁵ J. Kovačić, n.dj. (129), str. 17.

LADANJE IN THE AREA OF THE HVAR COMMUNE UP THE END OF THE 15TH CENTURY

Ambroz Tudor

Ladanje (translated as country-house or summer-place living, comes etymologically, according to Skok, from *vladanje*, ruling, as a calque of the old Latin *dominium*) is mentioned in the islands of the Hvar commune in one of the oldest preserved documents of the Central Dalmatian archipelago – the Povalj Charter of 1184. The Reformation Statute of 1331 clearly shows that the gentry was not much inclined to staying long in the town and preferred being in their estates outside it. In the oath of the councillor of the town, which had to be taken by all adult patricians, it says that the councillor has to attend a meeting of the council, convened by a bell or the sending of a crier. But the stays were nevertheless long and serious, and not short trips, as shown by the same statute in the provision about the obligation to live in the town. Chapter XXVII of the first book determines that councillors have to live constantly in town “with the members of their households, furniture and chattels” and must not live “on Vis or in the villages” on pain of being ejected from the council, which is to say, losing patrician status.

The bishop had just the same trouble with his clergy as the secular arm had with the patricians. In a document that can be dated to between 1470 and 1490 the bishop, Lovro Michiel, issued a ban on priests leaving the town and going to the countryside, on pain of a fine.

One of the earliest reliably confirmed stays of a patrician of Hvar outside the town is the example of Stjepan, son of Dujam, who in 1327 wrote a will on Vis, according to which he was to be buried by the Benedictine church of St Nicholas, today Muster, over Komiža. From the will one also learns that he was the owner of land in the areas of Dračevo polje, Vinopolje, Borovo polje and Podstomorsko brdo, place names that exist in the same form to this day. As for the house in which he lived in on Vis, nothing is known.

The register of commune-owned land from 1380 has important data about Vis. It is interesting that vineyards, *vineae* or *terrenum vineatum*, are mentioned much more often than is done on Hvar at the same time. The borders of the commune land are most often represented by the vineyards of the patrician families, for example the Slavogost, Stanoa, Decolin, Mikša and Jakša families, known in later centuries too, as well as many other names or surnames unknown today, prefixed by the title Sir [ser], which at the end of the 14th century certainly indicated a nobleman.

On the central part of the island of Hvar during the 13th and 14th centuries one can notice the construction of churches by the gentry on their estates, which is to an extent akin to the appearance of the construction of family chapels on the estates in the Dubrovnik area in the same period. That the patrician families built churches can be found out from documents about the reconstruction of Vrboska’s St Peter’s Church of 1469.

The Register of the commune's land of 1425 records the first development of houses alongside cultivated lands on Hvar island.

These examples show that the last register of commune estates of 1425, unlike those from 1331, undated, but probably from 1380, and from 1407, records the existence of residential and farm buildings in areas outside the settlements, more particularly, alongside cultivated land. Particularly interesting is that smaller buildings, probably field huts, *domuncule*, are distinguished from larger buildings, *domus*, which must have had residential functions. However, these Hvar and Vis examples show one particular feature. Never in the 14th and in the early 15th century are towers or fortifications mentioned as being alongside the structures of the patricians or the commoners in the area, although they appear almost as a rule in the examples in Italy, in Korčula and Dubrovnik. The best known villas of the Hvar commune, the Tvrđalj of Hanibal Lucić in Hvar or the Jakša villa on Vis had their origins in the second half of the 15th century.